

SZIGETI István
vezető-kormányfőtanácsos
Miniszterelnökség, Budapest
istvan.szigeti71@gmail.com

Senior Government Counsellor
Prime Minister's Office
Budapest, Hungary

**A „KELETI KÉRDÉS” ÉS EGY RÉGI HARCOSTÁRS
TÁVOZÁSA: GHYCZY KÁLMÁN LEMONDÁSA A
HÁZELNÖKSÉGRŐL 1879-BEN**

*THE „EASTERN QUESTION” AND THE LEAVING AN
OLD SOLDIER: THE RESIGN OF THE HEAD OF
PARLIAMENT, KÁLMÁN GHYCZY IN 1879.*

ABSTRACT

In this study, one of Tisza Kálmán's close collaborators and longtime co-leader of the Left Center Party, Kálmán Ghyczy, talks about the background of his resignation from the presidency and his withdrawal from the frontline of political life, the relationship between the two politicians, and the immediate antecedents of the decision: the Eastern question, i.e. the occupation of Bosnia and Herzegovina we will talk about his political judgment. Kálmán Ghyczy (1808-1888) is a somewhat forgotten, but definitely relegated to the background, figure in Hungarian historiography, although he had a 20-year acquaintance with party leader Kálmán Tisza, then multiple prime ministers, and in fact, between 1865 and 1874, they jointly led the Balközép Party, of which Ghyczy was president, a prestigious he was an orator and politician, and Tisza was his actual organizer and political leader. And between 1875 and 1879, at Tisza's request, Ghyczy assisted the legislative work of Kálmán Tisza's first government as Speaker of the House. Our study aims to answer what could have led to the end of this essentially 15-year-long political and working relationship, what prompted Kálmán Ghyczy to end the joint work in 1879 and retire to private life.

Kulcsszavak: házelnökség, Tiszával való viszony, Bosznia, mint pénzügyi probléma, audiencia a királynál, vívódás.

Keynotes: presidency, relations with Kálmán Tisza, Bosnia as a financial problem, audience with the king, dueling.

1. Bevezetés

Jelen tanulmányban Tisza Kálmán egyik közeli munkatársa és sokáig Balközép párti vezetőtársa, Ghyczy Kálmán házelnökségről való lemondásának és a politikai élet első vonalából történő visszavonulásának háttéréről, a két politikus egymáshoz való viszonyáról, valamint a döntés közvetlen előzményéről: a keleti kérdésről, vagyis Bosznia-Hercegovina okkupációjának politikai megítéléséről fogunk szót ejteni. Ghyczy Kálmán (1808-1888) kissé elfeledett, de mindenképp háttérbe szorult szereplője a magyar történetírásnak, jóllehet, majd 20 éves ismeretség fűzte Tisza Kálmán pártvezérhez, később többszörös miniszterelnökhöz, sőt 1865 és 1874 között közösen vezették a Balközép Pártot, melynek Ghyczy elnöke, tekintélyes szónoka és szakpolitikusa, Tisza pedig tényleges organizátora és politikai vezetője volt. 1875 és 1879 között pedig Tisza felkérésére Ghyczy házelnökként segítette Tisza Kálmán első kormányának törvényhozási munkáját. Tanulmányunk arra kíván választ adni, hogy mi vezethetett ennek a lényegében 15 évig tartó szoros politikai és munkakapcsolatnak a végéhez, mi készítette Ghyczy Kálmánt arra, hogy 1879-ben véget vessen a közös munkának és visszavonuljon a magánéletbe.

2. Ghyczy Kálmán útja a házelnökségig

Ghyczy Kálmán 1808-ban született Komáromban, és apját követve a megyei pályán végig járta a megyei pozíciókat, előbb aljegyző, főjegyző, majd másod, és első alispán, végül a mérsékelt ellenzéki Komárom vármegye országgyűlési követévé választotta 1843-ban és 1847-ben. Mérsékelt ellenzéki álláspontot foglalt el a reformországgyűléseken, ennek ellenére 1847-ben elvállalta a személynöki, majd a nádori ítélőmesteri pozíciót, ami formálisan ugyan a hatalom hivatalnokává tette, viszont ezek jogi, bírói hivatalok voltak, melyekre Ghyczy is szakmai szempontból tekintett és jogi jártasságának tudta be.¹

Az, hogy sem a közvélekedés, sem pedig a magyar ellenzéki politikai vezetők nem tekintették a Habsburg kormányzat emberének, sőt elismerték jogi, kodifikációs és pénzügyi tudását, jelzi, hogy Kossuth őt bízta meg két fontos áprilisi törvény a felelős magyar minisztériumról és a népképviselői választásokról szóló jogszabály megfogalmazásával. Ezt követően Deák, a Batthyány vezette első felelős minisztériumban államtitkárának kérte fel az igazságügyi tárcánál. Deák lemondása után Ghyczy vitte tovább az Igazságügyi minisztérium működését, mint államtitkár 1848 decemberéig, ezt követően lemondott hivataláról.²

Lemondása után nem tartott az országgyűléssel és a kormányhivatalokkal együtt Debrecenbe, hanem Komárom vármegyei birtokaira távozott, ahol végig tartózkodott a szabadságharc alatt.³ A Honvédelmi Bizottmány elfogadta lemondását és az országgyűléstől való távolmaradását, ahogy a szabadságharcot leverő Habsburg hatalom is igazolta lemondása előtti időszak minisztériumi tevékenységét illetően, és nem érte retorzió egyik oldalról sem.⁴ 1849 után nem vállalt semmilyen állami hivatalt, bár erősen és többször is kapacitálták, mert az igazságtalan megtorlás megrendítette. Politikai tekintélyét mutatta, hogy az 1861-ben az összehívott országgyűlés alsótáblájának elnökévé választották.⁵

1861-et követően sem vállalt állami hivatalt, sőt az 1850-es években a Habsburg hatalom irányába kialakult bizalmatlansága a sikertelen 1861-es országgyűlés következtében csak fokozódott, olyannyira, hogy 1865-ben még Deákkal, korábbi minisztériumi vezetőjével is összekülönbözött az osztrákokkal való megegyezés vonatkozásában. Annyira megdöbbenette Deák húsvéti cikke, hogy bizalmas levelet írt neki, mert túlságosan féltette az engedményektől. Ghyczy szerint Deák „meredek lejtőn” indult meg, és nem tudni, hogy hol fog „folyvást engedményekre készítette megállhatni”.⁶ Ghyczy a kiegyezési tárgyalások kapcsán fennálló aggodalmainak, Deáktól való személyes elhidegülésének, és nem utolsósorban Tisza Kálmán jól időzített, személyes hívásának köszönhetően végül a Tisza vezette ellenzéki Balközép Párthoz csatlakozott 1867-ben, sőt a Balközép párt elnökeként Tisza mellett a párt másik vezetőjének számított.

Ghyczyt tekintélye, szakérteleme, és mérsékelt politikai irányvonala miatt a kortársak egyenesen Deákhhoz mérték, jogi és pénzügyi szaktekintélynek és becsületes embernek tartották, aki őszintén szorgalmazza a vezető pártok együttműködését az ország érdekében. Nézeteit pedig tettei is alátámasztották, amikor végül kilépett pártjából és új, középen álló pártjának egyedüli céljaul a pártok szervezett együttműködését nevezte meg. Ugyanakkor Ghyczyt kifejezetten aggodalmaskodó természet jellemezte, nehezen döntött, túlzottan lelkiismeretes volt,⁷ egyáltalán nem volt vezető típus, s a politikai taktikázás is meglehetősen távol állt tőle. Jól mutatja belső vívódását 1871. június 18-án képviselőségről való tervezett, végül azonban meghiúsult lemondása kapcsán távozása indokául a Tiszának írt levelében megfogalmazottak: „Én vagyok az akadály a új pártalakulásnak. Magamnak nincs annyi tehetségem, erélyem, önbizalmam, hogy ezt megtegyem: de a mostani, nem egyöntetű balközépi tehetetlen pártot simasággal össze tudom tartani, ezt pedig sprengölni [robbantani] kell, mert csak a szélső párt malmára hajtja a vizet.”⁸ Ghyczy Kálmán végül az államháztartás csödközeli állapotát látva 1873 decemberében több képviselővel együtt kilépett a Balközép Pártból és megalakította a Középpártot, melynek deklarált célja a két nagy párt közötti együttműködés elősegítése volt, koalíciós kormány létrehozásával és a kiegyezés rendszere legfőbb pontjainak elfogadásával.⁹ 1874 márciusában Ghyczy, hosszú politikai egyezte-

tések után, Ferenc József kifejezett felkérésére, pénzügyminiszteri tárcát vállalt a Bittó-kormányban, melyet Tisza Kálmán álláspontjának megváltoztatásáig és a kormány leköszönéséig, 1875 márciusáig betöltött. Ezután képviselőházi elnöknek kérték fel néhány hónapra a választásokig.

Még tartottak a választások, amikor a kormány részéről megkeresték Ghyczyt, hogy ismét vállalja el a képviselőház elnökségét.¹⁰ Nem tudjuk, mivel vették rá az ismételt hivatalvállalásra, de az újdonsült miniszterelnök, Tisza, aki jól ismerte Ghyczyt, bizonyára felelősségérzetére apellált, meggyőzve őt arról, hogy az ország nagy kérdéseinek rendezésében a kormánynak a parlamentben szakértő és megbízható elnökre van szüksége. A házelnöki tisztséget majd négy éven keresztül, 1879 áprilisáig, az erről való lemondásáig betöltötte.

3. Tisza Kálmánnal való viszony alakulása

Ghyczy Tisza Kálmánnal az 1861-es országgyűlésen került először kapcsolatba, amikor Tisza Kálmán a Határozati párt vezetője lett. A Habsburg kormányzat megtorló intézkedései miatt erős bizalmatlanság élt Ghyczyben a hatalom iránt és inkább a radikálisabb határozatiakkal szimpatizált. Ugyanakkor tekintélyét mutatja, hogy elsőprő többséggel 240:5 arányban választották meg a több mint 10 év után egybehívott országgyűlés alsó táblájának elnökéül.¹¹ Mint házelnök pártatlanul működött, viszont Tisza Kálmán, mint a ház alelnökét hivatalból tájékoztatta az országgyűlési felirat sorsáról, melyet a két ház elnöke vitt Bécsbe. Ekkor már kialakult ez meglehetősen szoros, bizalmi kapcsolat Tisza Kálmán és Ghyczy Kálmán között.

Néhány évvel később, a kiegyezési tárgyalások kezdetekor kereste meg Tisza Kálmán újfent Ghyczyt. Amikor Ghyczy a fent említett levelét megírta Deák Ferencnek, ez hamarosan kitudódott és Ghyczyt Deák ellenzékéhez tartozónak tekintették a Deákhöz közel álló politikusok. Ebben a helyzetben kereste meg Tisza, hogy ebben a „talányokban gazdag korszakban” szeretne vele eszmét cserélni.¹² Ghyczy hálás volt Tiszának és válaszában helyzetét úgy írta le, hogy úgy érzi magát mint egy „cseléd ki szegődséget keres”, mert régi helyén már nem maradhat.¹³ Tisza meggyőzte Ghyczyt, hogy csatlakozzon a kialakulóban lévő balközépi ellenzékhez, sőt a Balközép Párt elnöki tisztere is megválasztották, amely inkább tanácskozási elnökséget és szakmai, szakértői munkát jelentett és a párt tényleges vezetője, politikai stratégiájának és operatív működésének irányítója Tisza Kálmán volt.

Számos kérdésben eltért a véleménye Tiszától és a párt fő irányvonalától, melyet időről időre Tiszának is kifejtett, de a pártegységet nem akarta veszélyeztetni. Szorgalmazta a közös minisztériumok elismerését és a delegációban való részvételt, támogatta a párt 1867-es mérsékelt un. júniusi programját, és nem értett egyet az 1868-ban megfogalmazott „Bihari pontokkal”. Többször fontolgatta a pártelnökség-

ről való lemondását és pártból való kilépését, melyet több alkalommal nyilvánosan is bejelentett a pártban (1869, 1871, 1872),¹⁴ de Tisza különböző praktikákkal mindig rávette (pl: tömeges levélfolyam generálása a párt tagjaitól, vagy mellszobor készítése és a párthelységben való elhelyezése), hogy maradjon. Ghyczy különösen aggódott az államháztartás helyzete miatt, s már 1869-ben felvetette zárt körben a koalíció vagy a pártfúzió lehetőségét, mivel tudta, hogy csak egy erős kormányzat képes megbirkózni az egyre súlyosabb gazdasági helyzettel. Végül Ghyczy 1873 decemberében lépett ki a Balközépből és alapította meg híveivel a Középpártot, melynek kifejezett célja a pártok fúziója volt az ország helyzetének rendezése érdekében, de ekkor is Tisza kormányba lépése volt a fő törekvése.

Tisza Ghyczybe vetett rendíthetetlen bizalmát mutatta, hogy 1875 áprilisában, Ghyczy miniszterségről való leköszönése után Tisza őt felkérte házelnöknek, majd az 1875-ös választás után ismét benne látta a megfelelő házelnök személyét, sőt ameddig tudta marasztalta ebben a pozícióban.

4. A keleti kérdés és a kormány helyzete

1875-ben a keresztény lakosság felkelést indított Hercegovinában a török hatalom ellen, s a keresztények védelmében először Szerbia és Montenegro, majd Oroszország is hadat üzent a szétesés előtt álló Török Birodalomnak. Az Osztrák-Magyar Monarchiának az volt az érdeke, hogy Törökország egysége fennmaradjon, ugyanis el akarta kerülni, hogy az egyre gyengülő birodalom egyes területeit Szerbia szerezzék meg, mert ez a Monarchián belüli szerb és horvát népességet elkülönülésre bátorította volna, és elvezethetett volna a dualista állam felbomlásához. Bosznia-Hercegovina volt az a kérdéses terület, aminek szerb kézre jutását mindenáron el akarták kerülni. Ennek érdekében, belátva Törökország elkerülhetetlen felbomlását, 1877-ben a Monarchia titkos megállapodást kötött Oroszországgal, melyben lefektették, hogy a Monarchia semleges marad a bekövetkező orosz-török háborúban, ha Oroszország támogatja az Osztrák-Magyar Monarchiát Bosznia-Hercegovina annektálásában.¹⁵

A magyar közvélemény a törökökkel szimpatizált erőteljesen, míg Andrassy közös külügyminiszter, a magyar kormány támogatásával már a Török Birodalom elkerülhetetlen felbomlása utáni helyzetben gondolkodott, és előkészítette az említett titkos szerződéssel Bosznia-Hercegovina annektálását. Tisza Kálmán miniszterelnök nehéz helyzetbe került, mivel a közvélemény, a parlamenti ellenzék és még saját pártjának egy része is a Török Birodalom fennmaradása és Bosznia-Hercegovina okkupációja ellen foglalt állást, mert ezzel a politikával remélték elérni a szóban forgó terület szláv befolyástól való mentességét és a Monarchia megyengítésének elkerülését. Ugyanakkor Andrassy is elvárta politikájának Tisza általi támogatását az uralkodó és az osztrák kormány sokszor még agresszívabb törekvéseivel szemben.¹⁶

Tisza kezdetben szintén a Török Birodalom fennmaradása mellett volt, de látva ennek gyengülését és Oroszországgal szemben elvesztett háborúját, felülvizsgálta álláspontját és fenntartások nélkül Andrassy közös külügyminiszter elképzelését támogatta. Ezt annak ellenére is keresztülvitte pártján, hogy nagy tüntetések voltak Budapesten, sőt a tömeg még a miniszterelnöki rezidencia előtt is békétlenkedett és kisebb károkat is okozott. Bár a kormány keleti kérdésben elfoglalt politikája miatt több fontos minisztere is lemondott (előbb báró Simonyi Lajos, majd Széll Kálmán), ami kormányválsághoz is vezetett, de végül a berlini szerződést elfogadta a magyar parlament, a szentesítése megtörtént és 1879. március 30-án kihirdették mindkét ház előtt, Tisza pedig ismét kormányt alakíthatott, mint miniszterelnök, így megerősödve került ki a több évig elhúzódó kül- és belpolitikai válságból.¹⁷

5. Ghyczy álláspontja a keleti kérdéstről házelnökként

Ghyczyt házelnöksége idején is foglalkoztatta az ország pénzügyi helyzete, és a bel-, valamint a külpolitikai kérdéseket is elsősorban ebből a nézőpontból közélítette meg. Helyeselte, hogy a Monarchia nem lépett fel fegyveresen Törökország védelmében, Oroszország ellen, és bízott a Török Birodalom ellenálló képességében. Amikor viszont az orosz-török háború véget ért, Bosznia-Hercegovina belső autonómiát nyert, és elkezdtek rebesgetni, hogy a Monarchia annektálni fogja ezt a tartományt, egyre jobban eltávolodott a kormány álláspontjától. Többször figyelmeztette Tiszát az annektálás veszélyességére, de a miniszterelnök mindig megnyugtatta, hogy Magyarországra nézve nem lesz káros, ami történik.¹⁸

A parlamenti ciklus végén, 1878 nyarán, a keleti kérdés rendezésére összehívott berlini kongresszus határozata egyértelművé tette, hogy a Monarchiának szándékában áll Bosznia-Hercegovina okkupációja, ami után az annektálás lehet a következő lépés. Ghyczyben ebben a helyzetben ismét felmerült, hogy visszavonul a képviselőségtől, de a személye iránt megnyilvánuló egységes választói bizalom ezúttal is meghátrálásra kényszerítette.¹⁹ Választói előtt 1878. július 14-én számolt be országgyűlési tevékenységéről, és a napirenden lévő kérdésekről alkotott véleményéről.²⁰

Ghyczy a keleti kérdéstről szólva előre bocsájtotta, hogy még nem látszanak világosan a külügyi kormányzat céljai, de azt helytelenítette, hogy a Törökországban kirobbant hercegovinai felkelést, külső hatalmak támogatták. Ez indította el nézete szerint a Török Birodalom bomlását, mert külső beavatkozás nélkül a törökök leverték volna a mozgalmat, de e helyet „a kis szikrából ily nagy tűz támadt”. Egyetértett a kormány óvatos, háborút kerülő politikájával, és kifejezte a Monarchia külügyi vezetésével megegyező azon meggyőződését, hogy Bosznia-Hercegovina Szerbiához vagy Montenegróhoz tartozása „homlokegyenest ellenkezik Magyarorszag érdekeivel”. Legjobb mégis az lenne, ha török fennhatóság alatt maradna, bár elismerte, hogy egy újabb keleti bonyodalom alkalmával a Monarchia hadse-

regének stratégiai fontosságú uralni ezt a területet. Azonban, szerinte a külügyi kormányzat túlmege ezen, mert tartós megszállást, tényleges bekebelezést akar megvalósítani. Egyértelműen nem mondja ki, hogy ezt ellenzi, de érzékeltette aggodalmait egy általánosabb megfogalmazással: ez a megoldás a Monarchiát „bel- és külügyeire nézve beláthatatlan bonyodalmakba ejtheti”.²¹ Ezen kijelentését az őt hallgató választók nagy éljenekkel fogadták.²²

Ghyczy Kálmánt, a várakozásoknak megfelelően, augusztus 5-én, ismét egyhangúlag Komárom képviselőjévé választották,²³ de kérte Tiszát, hogy ne számoljon vele, mint házelnök, mert a kormány nagy többséggel rendelkezik, és bárkit megválaszthatnak erre a pozícióra, de amúgy is fiatalabb, erélyesebb házelnökre van szükség.²⁴ Tisza azonban korábbi személyes beszélgetéseiből tudta, hogy valójában a kormány keleti politikája miatt szeretne távozni az elnöki székéből, és Karlsbadból való visszaérkezése után rögtön találkozózt kért tőle Bécsben.²⁵ Egykorú feljegyzései alapján számol be Ghyczy erről a hosszabb beszélgetésről emlékirataiban.²⁶

Ghyczy határozottan fejtette ki véleményét Tisza előtt, kijelentve előtte, hogy a miniszterelnök túlságosan bízik a parlamenti többségében, de a felirati vitában a kormánypárt „meg fog szakadni”, pedig már eddig is szaporította Bosznia kérdése a szélsőbalt. Nézete szerint csak a király akarja az annexiót, ezért szándéka megváltoztatására kell bírni. Csak okkupációt engedett a berlini kongresszus, csak adminisztratív vezetést, nem bekebelezést. Ghyczy sem tudna „egy krajcárt sem” megszavazni Bosznia költségeire, és a boszniai nép is mindig ellenségük lesz - sorolta az annexiót ellenző érveit. Tisza válaszában a „pánszláv üzelmek” meggátolásának szükségességére hivatkozott, valamint arra, hogy a törökök nem képesek kormányozni ezt a tartományt. A Boszniára fordított pénzünket pedig vissza kell kapjuk. Ghyczy ellenvéleménye szerint csak a Portának van befolyása a muzulmán lakosságra, és Ausztria nem lesz képes a szláv tömegbe beékelni Boszniát pacifikálni hosszú évtizedekig. „Mit csináljunk Boszniával?” - tette föl a kérdést Tiszának. „Nekünk nem kell, az osztrákoknak sem kell, a horvátoké lesz, s ez nagy lépés a foederalismusra”.²⁷ Ghyczy szerint, ha lehetséges, még az országgyűlés összehívása előtt meg kell valósítani az okkupációt, Bosznia pedig autonóm tartomány legyen „török souverenitás, és Ausztria protectiója alatt, az osztrák hadi positiók megtartásával”, de sürgősen meg kell mondani az országnak, hogy ezt akarja a kormány, mert különben az okkupáció költségét nem fogja a parlament megszavazni, és már a felirati vitában pártszakadás lesz.²⁸ Tisza elmondta, hogy már előre látta, hogy az annexió után belpolitikai nehézségek támadnak, sőt lehet, hogy háború lesz Ausztria, Anglia, Franciaország, valamint Oroszország, Törökország között, vagy pedig rendben végbemegy az okkupáció, és utána tisztábban fognak látni. Azzal fejezték be a beszélgetést, hogy az országgyűlés összehívása előtt, amikor már világosabb a helyzet ismét beszélnek a dologról.²⁹

6. Ghyczy lemondásának közvetlen előzményei és az uralkodói audiencia

Bosznia kérdése miatti országos elégedetlenség kormányválságot robbantott ki, és Tisza szeptember 28-án beadta a lemondását, az uralkodó pedig október 4-én elfogadta ezt. Ebben a bizonytalan politikai helyzetben a király audienciára hívta Ghyczy Kálmánt október 9-re, hogy megismerje nézeteit a kialakult szituációról.³⁰ A kihallgatás délben kezdődött, 3/4 óráig tartott, és Ghyczy a szállására visszatérve azonnal lejegyezte tartalmát.³¹ Ghyczy nagyon nehéznek írta le a helyzetet az uralkodónak, mert szerinte, amíg a Monarchiának Bosznia anektálása a célja, addig sem Tisza, sem más kormány nem tudja magát fenntartani. Kifejtette, hogy már jó úton járt a kormány az államháztartás rendezése terén, kedvező volt a hitelminősítése a pénzpiacon, de az okkupáció, majd az annexió teljesen felborítja a kedvező pénzügyi helyzetet, sőt már a jövő évben beállhat a fizetéseképtelenség, mert meg kell kezdeni a 153 milliós kölcsön első felének törlesztését. Ghyczy véleménye az volt, hogy Boszniában egészen „abnormis” viszonyok vannak, a Monarchia adminisztrációja a lakosság ellenszenvével fog szembetalálkozni, s mivel az ottani lakosság sokat vár a kormánytól, de az, az anyagi megterhelés miatt fejlesztésekre nem vállalkozhat, ezért „barátok helyett ellenségeket nevelendünk magunknak”. Kifejtette, hogy a szultán hatalma alatt Ausztria protektorátusa lenne Bosznia-Hercegovina, rendeznék az agrár és vallási viszonyokat, biztosítanák a jövőre nézve szükséges katonai pozíciókat, majd autonómiát kapna a tartomány.³² Az uralkodó szerint a Ghyczy által javasolt eljárás veszélyeket hordoz magában, mert a törökök nem tudnák kormányozni a területet, a keresztény és a mohamedán lakosság nem fér meg egymással, és a szláv agitációnak nyílna tér. Ha magára hagyják Boszniát, „prédája lesz Szerbiának, Montenegrónak”, ezért a Monarchia igazgatása alatt kell tartani, különben létrejöhet egy nagy Szerbia, ami veszélyeztetné Dalmácia és Horvátország megtartását is. Amúgy sincs kivel megállapodást kötni Konstantinápolyban, mert a szultán beteg, és tehetetlen. Nincs szó másról különben sem, csak okkupációról, a berlini kongresszus határozata szerint. A király ezután kissé gúnyosan hozzátette: „Magyarországban úgy látszik nem olvasták a berlini szerződést.”³³

Ghyczy továbbra is kitartott véleménye mellett, és ismét a törökökkel kötendő szerződést szorgalmazta. Kifejezte az uralkodónak, hogy aggodalommal tekint a jövő elé, senki sem tudja, hogy mi a kormány végcélja az okkupációval, mindenki annexiót emleget, ami viszont lehetetlenné tenné bármely magyar kormány működését. Kijelentette, hogy nem tud megbarátkozni az annexió gondolatával, és szükségesnek tartja, hogy „a politikának a keleti ügyben más irány adassék”.³⁴ Az uralkodó erre visszakérdezett: „Milyen irány?” Más megoldás nem lehetséges, mint a berlini kongresszus határozatának végrehajtása, mert minden más irány költségesebb, veszélyesebb, és még egyáltalán nincs szó annexióról, bár be fog következni. Ghyczy is újabb kérdéseket vetett fel: mi lesz az annexió után Bosz-

nia berendezkedése? Hova fog tartozni? Ki fogja fizetni a török állam adósságát, amely a berlini határozat alapján Boszniára esik? További érveket is sorolt: Bosznia soha nem volt integráns része Magyarországnak, és a török beleegyezés nélküli okkupáció veszélyes precedenst nyújtana, mert a magyar területekre is áhítoznak szomszédaink. Végül ismét eljutott Ghyczy a legfontosabbnak tartott érvéhez, a gazdasági indokhoz. Kijelentette, hogy „financiánk gyengesége oka a monarchia gyengeségének, ... míg financiánk nem javul, a monarchia nagyobb erőfeszítést nem fejthet ki ... Bosznia organisatiojáért magunkat nem desorganisálhatjuk” - szögezte le.³⁵

Ghyczy eltérő nézetei ellenére mégis engedett választói után Tiszának is, és elvállalta a képviselőház elnöki tisztét. Tisza arra hivatkozott Ghyczy előtt, hogy váltságos, mind a bel-, mind a külpolitikai helyzet, és szüksége van rá a képviselőház működésének biztosításában. A módosított gazdasági kiegyezés után több csoport is kivált a Szabadelvű pártból, és 1878 áprilisában létrehozták az Egyesült Ellenzéket. Attól lehetett tartani, hogy Bosznia okkupációjának napirendre kerülésével a Szabadelvű párt bomlása folytatódhat, és ez még jobban megrendíti a kormány pozícióit. Ebben a helyzetben Tisza ragaszkodott hozzá, hogy Ghyczy maradjon meg házelnöknek az új országgyűlés összeülése után is. Ismerte Ghyczyt, tudta, hogy – még ha elvi ellentétek is merülnének fel Ghyczyben a kormánnyal szemben – előbbre valónak tartja az ország kormányozhatóságát és nem fog a kormány ellen fellépni, hanem hűen támogatja Tiszát. A miniszterelnök jól számított, mert Ghyczy ráállt, hogy a rendkívüli helyzetre való tekintettel egy ideig még megmaradjon hivatalában. Ghyczy döntését emlékirataiban „nagy gyengeségének” nevezte.³⁶

Audienciája tartalmáról mélyen hallgatott Ghyczy, s mivel nem nyilatkozott a nyilvánosság számára, durva hírlapi támadás érte, melyben a kormány Bosznia-politikájának támogatásával vádolták, és Tisza vak szolgájának, elaggott, tehetetlen embernek nevezték.³⁷ Nem sokkal később a parlamentben is sértő megjegyzéseket tettek rá, amikor rendreutasított egy képviselőt, és azzal bírálták, hogy „a képviselőház rostruma egy zsémbes vén, ludimagister cathedrájává fog degradáltatni”.³⁸ Ezek az afférok egyre keserűbbé tették Ghyczy számára a képviselőház elnöki tisztét, és egyre erősebben fontolgatta a lemondás gondolatát. Tiszának írja 1879. március 7-én, hogy a költségvetési törvény megszavazása után távozik a képviselői állásból,³⁹ majd március 14-én ezt megerősítette, hozzátéve, hogy „elveszünk azon az úton, amelyen a kormány megy”, mivel azonban nem akar a kormány ellen véleményt nyilvánítani, kerülni fogja a társaságot, mert hazudni sem kíván.⁴⁰

Április 2-án Ghyczy írásban lemondott a képviselőház elnökségéről, és ugyanazon nap választóihoz írott rövid levélben a képviselőségről is, öregségére, és gyengülésére hivatkozva.⁴¹ Lemondása másnapján este Tisza személyesen eljött hozzá, és közölte vele, hogy a király megbízásából érdeklődik, vajon nem lenne-e ellenére a titkos tanácsosi kinevezés. Ghyczy saját elmondása szerint váratlan és meglepő

volt ez a kérdés számára, de nagy megtiszteltetésnek, személye iránt megnyilvánuló „gyengéd kedvességnek” tartotta, ezért hálás köszönettel elfogadta.⁴²

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy Ghyczy Kálmán 1875 és 1879 között, a képviselőház elnökeként lelkiismereti dilemmába került. Kezdetben nagy reményeket fűzött az új kormány törekvéseihez, és őszintén támogatta a pénzügyi rendezésben, de a keleti kérdésben elfoglalt politikáját kifejezetten károsnak bélyegezte. Ezért már 1877-től egyre inkább csak Tisza iránt érzett lojalitása, valamint az ország stabil kormányzása érdekében gyakorolt felelősségérzete tartották meg a házelnöki székben.⁴³ Vívódásait azonban magában tartotta, csak Tiszának, vagy az uralkodónak fejtette ki eltérő véleményét, kifelé rendíthetetlenül támogatta a kormányt. Többször megpróbált lemondani a házelnökségről, visszavonulni a képviselőségtől, de minden alkalommal engedett választói, vagy Tisza rábeszélésének. Végül 1879 áprilisában látta úgy, hogy a nagy bel- és külpolitikai kérdések lecsengése, és a kormány pozíciójának újbóli fokozatos megerősödése után a felelőtlenség – inkább saját magával szemben megfogalmazott – vádja nélkül távozhathat a politika színteréről, és ekkor már Tisza sem kifogásolta lemondását, jöllehet megpróbálta meggyőzni, hogy legalább felsőházi tag maradjon. Ezt Ghyczy ekkor visszautasította, azonban 1885-ben a felsőházi reform után már elfogadta az ismételt felkérést és hét év elteltével bizonyára belátta, hogy a boszniai okkupációval kapcsolatos, elsősorban költségvetést érintő korábbi aggodalmai nagyrészt alaptalanok voltak, ugyanakkor Bosznia-Hercegovina okkupációja a későbbi anektálás előzménye lett és ez számos más megoldatlan gazdasági, politikai és kulturális kérdést hozott magával,⁴⁴ amely végül végzetessé vált a Monarchia számára.

JEGYZETEK/NOTES

- 1 Ghyczy politikai pályafutásáról lásd Szigeti István (2007).
- 2 1848-49-es szerepéről lásd részletesen Szigeti István (2015).
- 3 Az Országos Honvédelmi Bizottmány által érte küldött katonák elől elrejtőzött egy Pest környéki szőlőben. Szigeti István (2015) 198.
- 4 Uo. 209-213.
- 5 Lásd erre Szigeti István (2012) 153-156.
- 6 *Ghyczy Kálmán levele Deák Ferenchez. Kisigmánd, 1865. május 26.* MTAK Kt., Ms 4852/370. A körülményekről lásd Szigeti István (2007).
- 7 Ghyczy természetéről találó jellemzést ad Mikszáth (1982).
- 8 Szigeti István (2012) 248.
- 9 Uo. 274-283.
- 10 Széll Ghyczyhez írott 1875. aug. 13.-i levelében Budapestre hívja a kormánnyal való értekezés végett, Wenckheim ügyvezető miniszterelnök pedig 1875. aug. 25-én, aznap délután kettőre ebédre és értekezletre invitálja. Ghyczy emlékirataiban hozzátette: „Az elnökség elvállalása végett hívtak meg.” GKGE 321-322.

- 11 KH Napló 1861. I. k. 11. 1861. ápr. 17.
- 12 Tisza levele Ghyczynek. 1865. aug. 25. MTAK Kt. Ms 4852/89.
- 13 Ghyczy levele Tiszának. 1865. szept. 1. idézi. Szigeti István (2012) 168.
- 14 A kilépésében meghatározó személyes élményéről lásd Szigeti István (2012) 253.
- 15 A keleti kérdés Monarchiára vonatkozó kül- és belpolitikai vonatkozásainak részletes ismertetését lásd Gratz Gusztáv (1934) II. 166-203. és Diószegi (1994) 164-174.
- 16 Lásd erre Kozári Monika (2013) 303-343.
- 17 Gratz Gusztáv (1934) 174-177.
- 18 GKGE 411-412.
- 19 Komáromi választói mintegy 140 aláírással ellátott levélben kérték őt, hogy ismét legyen a képviselőjük. MTAK Kt. Ms 4853/111. 15-26., GKGE 333.
- 20 *Komárom* 1878. júl. 21. (Beszámoló a július 14-i ünnepegről, Ghyczy beszéde); kivonatosan közli GKGE 333.
- 21 Uo.
- 22 Ghyczy beszámoló beszédét 200 fős díszebéd követte, majd a napot a tiszteletére rendezett táncestély zárta, amely hajnali 1 óráig tartott. Uo.
- 23 *Komárom szab. kir. város választási jegyzőkönyve 1878. augusztus 5.* MTAK Kt. Ms 4853/111. 11-12. és GKGE 339-340.
- 24 Ghyczy levele Tiszának [1878. szeptember végén, október elején] MTAK Kt. Ms 4852/548.
- 25 Tisza levele Ghyczynek Bécs, 1878. aug. 20. MTAK Kt. Ms 4852/178.
- 26 GKGE 415-420.
- 27 GKGE 417.
- 28 GKGE 418.
- 29 GKGE 420.
- 30 Tisza táviratozott Ghyczynek október 5-én, hogy a király sürgősen kihallgatásra kérti. Tisza távirata Ghyczynek Bp., 1878. okt. 5. MTAK Kt. Ms 4852/179., lásd még GKGE 333.
- 31 Az audienca leírását beillesztette emlékirataiba. GKGE 421-433. Az emlékirat ezen részét közli Kozári Monika (1996).
- 32 GKGE 423-424.
- 33 GKGE 426-428.
- 34 GKGE 429.
- 35 GKGE 431-433.
- 36 GKGE 414.
- 37 *Egyetértés* 1878. okt. 10., okt. 11. vö. GKGE 334.
- 38 Kónyi Manó gyorsírodai főnök levele Ghyczyhez Bp., 1878. nov. 26. MTAK Kt. Ms 4851/461. és GKGE 336.
- 39 Ghyczy levélfogalmazványa [Tiszának] Bp., 1879. márc. 7. MTAK Kt. Ms 4852/453.
- 40 Ghyczy levélfogalmazványa Tiszának Bp., 1879. márc. 14. (Ismeretlen másolat) MTAK Kt. Ms 4856/80. (szám nélkül)

- 41 Elnökségről való lemondását április 2-án olvasták fel a Házban. KH Napló 1878/81. 1879. ápr. 2. V. k. 165., GKGE 338.
- 42 A kinevezési okirat május 5-én kelt. MTAK Kt. Ms 4853/1. 77-78.
- 43 GKGE 437-438.
- 44 Ezen kérdésekről jó áttekintést ad Fónagy Zoltán (2014) és Szabó Szilárd (2008). Az okkupáció előzményeit és véghezvitelét részletesen leírja Bencze László (1987).

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- Bencze László (1987):** Bosznia és Hercegovina okkupációja 1878-ban. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Boross Zsuzsanna - Szabó Dániel (2008):** Parlamentarizmus Magyarországon 1867-1944. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest.
- Cieger András (2021):** A magyar országgyűlés a dualizmus korában I. A képviselőház. Országház Könyvkiadó. Budapest.
- Cieger András (2008):** Lónyay Menyhért 1822-1884. Századvég Kiadó. Budapest
- Diószegi István (1994):** A hatalmi politika másfél évszázada 1789-1939. MTA Történettudományi Intézet. Budapest.
- dr. gróf Apponyi Albert (1922):** Emlékirataim. Ötven év. Pantheon Irodalmi Intézet kiadása. Budapest.
- Fónagy Zoltán (2014):** Bosznia-Hercegovina integrációja az okkupáció után. Történelmi Szemle 2014/1. 29-62. old.
- Gergely András szerk. (1998):** 19. századi magyar történelem 1790-1918. Korona Kiadó. Budapest.
- GKGE: Ghyczy Kálmán gépelt emlékirata kéziratos jegyzetekkel. MTAK Kt. Ms 4856/79.
- Gratz Gusztáv (1934):** A dualizmus kora I-II. Magyar Szemle Társulat, Budapest (Reprint: Akadémiai Kiadó, 1992).
- KH Napló: Képviselőházi Naplók.**
- Kozári Monika (1988):** A keleti válság és a nagyhatalmak balkáni célkitűzései (1875-77). Történelmi Szemle 1987-1988/3. 318-329.
- Kozári Monika (1996):** Ghyczy Kálmán naplója az 1878-as boszniai válságról. Világosság 1996/18. évf. tavasz-nyár 58-72. old.
- Kozári Monika (2003):** Tisza Kálmán és kormányzati rendszere. Napvilág kiadó. Budapest.
- Mikszáth Kálmán (1982):** Nagy Habozó. In. Rejtő István (szerk.): Mikszáth Kálmán: Cikkek, karcolatok. Mikszáth Kálmán összes művei XXVI. 1888. január – 1888. június. Budapest, 1982. 30-33. old.
- MTAK Kt.:** Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára

- Szabó Szilárd (2008):** Bosznia-Hercegovina közjogi viszonya Magyarországhoz és Ausztriához az okkupáció után. *Aetas* 2008/3. 184-214. old.
- Szigeti István (2000):** Ghyczy Kálmán és a mérséklet irányzat a Balközép pártban (1867-1874). In. **Pajkossy Gábor szerk. (2000):** Politika, politikai eszmék, művelődés a XIX. századi Magyarországon. ELTE BTK. Budapest 83-97. old.
- Szigeti István (2006):** Ghyczy Kálmán és a kiegyezés ügye (1865-1867). *KÚT* 2006/2-3. szám. 69-114.
- Szigeti István (2007):** Kisigmándtól a felsőházig: Ghyczy Kálmán (1808-1888) útja a nagypolitikába. *Limes* 2007/4. 105-120. old.
- Szigeti István (2012):** „Hazámnak hasznos polgárja kívánok lenni”. Ghyczy Kálmán élete és politikai pályája (1808-1888). Gondolat Kiadó. Budapest.
- Szigeti István (2015):** A forradalmi kormány államtitkárából az ellenforradalmi kormány tanácsadója – Ghyczy Kálmán 1848-1849 fordulóján. In. Hermann Róbert (szerk.): *Nemzetmentők vagy megalkuvók? Kollaboránsok a magyar történelemben.* Komp-Press – Korunk. Kolozsvár. 191-226. old.
- Vadász Sándor szerk. (1998):** 19. századi egyetemes történet 1789-1890. Korona Kiadó. Budapest.